

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

ності. Техногенні трансформації виникають при порушенні природних зв'язків між водою та водозбором і зумовлені скороченням площі водозбору, перерозподілом поверхневого й підземного стоку, зарегулюванням стоку та підвищенням його рівня, зміною внутрішніх режимів рівнів або амплітуди коливань, зміною проточності водойм, добуванням сапропелю й ін.

Одночасно з охоронними заходами триває інтенсивне використання водойм. Найважливішими напрямками використання водойм є забір води для побутових потреб невеликих населених пунктів, зрошення сільськогосподарських земель, рибальство. Для цього використовують майже всі водойми.

Найпоширеніші види антропогенного впливу на водойми – зміни стокових і морфометричних параметрів, хімічного складу води й донних відкладів, антропогенна евтрофікація та забруднення. Дослідження сучасних відкладів водойм засвідчують, що найбільшими забруднювачами водних об'єктів є важкі метали та біогенні елементи.

Вивчивши водойми, які зазнають інтенсивного господарського впливу, можна з'ясувати основні закономірності трансформації екосистем і спрямованість процесів. Вплив людини на екосистеми водойм сягає зміни морфологічних характеристик, об'єму й складу водного стоку, кількості та якості хімічного стоку, видового складу та продукції лімnobіонтів.

У природному стані у водоймах усі стокові, фізико-хімічні й біотичні процеси збалансовані. За антропогенного впливу відбувається зміна водного режиму, складу і якості водної маси, розвитку біоти, процесів седиментації. Зміст та ступінь антропогенних змін водойм залежить від виду господарської діяльності і її інтенсивності. При комплексному використанні водойм іноді важко визначити значення й роль кожного чинника, оскільки при сукупному впливі може виникати їх спільний або взаємовиключний вплив.

Природний фон озерних систем регіону змінюється в напрямі посилення трансформацій, які пов'язані зі зростанням рівня трофії та в кінцевому результаті – погіршення якості ресурсів. Посилення антропогенного впливу виражається в появі ознак гіпертрофікації й незворотного порушення природного стану водойм. Сучасний етап інтенсифікації використання природних ресурсів призводить до екосередовищних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся : монографія : у 2 т. Т. 1 : Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 316 с.
2. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся : монографія : у 2 т. Т. 2 : Регіональні особливості та оптимізація. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 400 с.
3. Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. Озерні ресурси Волині. *Український географічний журнал*. 1994. № 4. С. 45–50.
4. Ilyin L. V. The resource appraisal of the pools of slow water exchange of Ukraine. *Limnological Review*. 2001. Vol. 1. P. 137–141.
5. Rühle E. Jeziora krasowe zachodniej czesci Polesia Wolynskiego. *Rocznik Wolynski*. 1935. Т. 4. S. 57–74.

* * *

УДК 81'374.4

ТОПОНІМІЯ ТАКСОНОМІЧНИХ ОДИНИЦЬ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУВАННЯ

Йосип Гілецький, Ірина Закутинська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ, Україна*

Виконано порівняльний аналіз власних назв таксономічних одиниць природничо-географічного районування у галузях геології, геоморфології, фізичної географії на прикладі Українських Карпат. Запропоновано критерії, яких варто дотримуватися при утворенні топонімів одиниць районування.

Ключові слова: топонімія, природничо-географічне районування, топоніми таксономічних одиниць районування, критерії добору та утворення назв природних об'єктів.

Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.

TOPONYMY OF TAXONOMIC UNITS OF NATURAL AND
GEOGRAPHICAL ZONING

Yosyp Hiletskyi, Iryna Zakutynska
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

The article provides a comparative analysis of proper names of taxonomic units of natural and geographical zoning in the fields of geology, geomorphology, and physical geography through the example of the Ukrainian Carpathians. The criteria that should be followed when forming toponyms of zoning units have been suggested.

Keywords: toponymy, natural and geographic zoning, toponyms of taxonomic units of zoning, selection criteria and formation of names of natural objects.

Топонімія трактується у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» як «сукупність географічних назв населених пунктів, гір, рівнин, озер, річок, лісів і т. ін. певної території». Друге значення терміну – «розділ ономастики, який вивчає власні імена – назви географічних об'єктів» [1, с. 1256]. Стосовно назв одиниць природничо-географічного (тектонічного, геоморфологічного, фізико-географічного, геоекологічного) районування, актуальним є погляд на них у контексті обидвох значень цього термін, адже, якщо назви вершин, ущелин, річок, озер, урочищ сформувалися зазвичай місцевим населенням краю і наукові завдання здебільшого полягають у дослідженні їхнього походження, то назви конкретним просторовим одиницям районування присвоюють науковці, керуючись певною логікою змістового наповнення власної назви.

Метою даної публікації є потреба привернути увагу до необхідності ґрунтовніше підходити до формулювання власних назв таксономічних одиниць природничо-географічного районування. Найбільше питань щодо топонімії природних географічних об'єктів виникло після ознайомлення із фізико-географічним районуванням території України до таксономічного рівня фізико-географічних районів, яке подане у Національному атласі України [5]. Розглянемо суть проблеми на прикладі назв районів у межах фізико-географічних областей Українських Карпат. Так, у Передкарпатській височинній області виділено 1) Мостисько-Яворівський, 2) Добромільсько-Самбірський, 3) Дрогобицько-Меденицький, 4) Стрийсько-Жидачівський, 5) Долинсько-Калуський, 6) Завійсько-Ямницький, 7) Надвірнянсько-Печеніжинський, 8) Обертинсько-Гвіздецький, 9) Яблунівсько-Кутський, 10) Вижницько-Сторожинецький, 11) Вашковецько-Глибоцький райони, а у Зовнішньокарпатській області – 12) Старосамбірсько-Східницький, 13) Вигодсько-Битківський, 14) Космацько-Вижницький, 15) Славсько-Сколівський райони. Якщо заздалегідь не бути проінформованим, про що йдеться, то склалось би враження, що це назви одиниць якогось із галузевих суспільно-географічних поділів Карпатського регіону, адже усі топоніми утворені тільки із назв двох населених пунктів, які є помітними осередками суспільно-географічної організації території. Жодна із назв цих районів не асоціюється із назвою будь якого фізико-географічного об'єкта.

Для визначення критеріїв топоніміки районування порівняємо усталені підходи, які використовують для утворення власних назв одиниць регіоналізації у наукових працях з геології, геоморфології, фізичної географії Українських Карпат. Так, у геології усталився підхід називати тектонічні структури за назвами передусім тих навіть інколи дуже невеликих населених пунктів (містечок, сіл, присілків), де вперше вони були найповніше описані чи найяскравіше представлені для вивчення. Звідти походять наві Орівська та Сколівська скиба, Поркулецький покрив, Ямненська чи Сойменська світи і т. ін. Оскільки часто природні відслонення, які доступні для глибокого вивчення, розміщені у долинах річок, то саме з ними пов'язані назви скиб Рожанки і Зелеманки, Яловичорська світа чи Білопотоцький покрив. Рідше назви тектонічних структур успадковують топоніми від високих і добре виражених вершин – скиба Парашки, Магурський покрив і т. ін.

Розглянемо назви одиниць геоморфологічного районування. Так, у районуванні Українських Карпат П. М. Цися, у якому виділено 24 райони, назви п'яти утворені від річок, які обмежують територію (Сансько-Дністровська моренно-флювіогляціально-алювіальна рівнина, Верхньо-Дністровська зандрово-алювіальна рівнина, Серет-Прутська межирічна височина з ерозійно-

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

останцевим рельєфом), назви 14-ти містять назву, усталену для гірського масиву чи етногеографічного регіону (район середньовисотних Скибових Горган з кам'яними розсипами і глибокими поперечними долинами, Південно-Покутська скульптурна височина), а назви ще п'яти містять назви населених пунктів, що знаходяться на цій території (Дрогобицька передгірна скульптурна височина, Галицько-Букачівська улоговина з акумулятивно-рівнинним рельєфом, Станіславська улоговина з акумулятивно-рівнинним рельєфом) [7].

Я. С. Кравчук і Г. І. Рудько у своєму районуванні виділяють 50 геоморфологічних районів, серед яких назви 16 пов'язані із назвами річок (Надсянська рівнина, Сянсько-Дністерська височина, Бистрицька улоговина, Міжбистрицька височина, Прут–Бистрицька височина) і назви 13 утворені від назв населених пунктів (Калуська улоговина, Войнилівська височина, Чернівецька височина, Слобода-Рунгурське низькогір'я і т. ін.) [6].

У фізико-географічне районування гірської частини басейну Черемошу за Г. П. Міллером та О. М. Федірком з доповненнями А. В. Мельника виділено 24 райони. Більшість із топонімів, присвоєних районам, містять назви, вже усталені для гірських масивів (Привододільний або Внутрішніх Горган, Полонинського хребта) чи утворені від гірських вершин та річок (Стіг-Плайський, Негровецько-Буштульський, Опір-Сянський) [4]. Серед назв районів, які були б новоутворені від населених пунктів, у цьому районуванні практично немає. Такі назви районів як Солотвинський чи Путильський пов'язані із використанням назв тектонічних структур (Солотвинська западина) чи геоморфологічних районів (Ворохта-Путильське низькогір'я).

З власного досвіду вважаємо, що найзручніше для професійних дослідників природних комплексів, як і, очевидно, для самодіяльних краєзнавців, любителів пізнавального туризму, коли назви таксономічних одиниць природничо-географічного районування забезпечують 1) просторову впізнаваність території, а також, до певної міри, 2) окреслюють її протяжність, межі.

Щодо першого критерію, то цього дозволяє досягнути використання усталених впродовж десятиліть назв відомих гірських масивів (Горгани, Чорногора, Бескиди, полонина Боржава, Свидовець, гори Гриняви, полонина Красна), незалежно від генезису цього топоніму. Так, назва полонини Боржава утворена, очевидно, від річки Боржава, верхів'я водозбору якої охоплює практично увесь південно-західний схил гірського хребта, а масиву Свидовець – від однойменного струмка, що бере початок під найвищими вершинами масиву чи присілку селища Ясиня, який розміщений у пригірловій частині потоку. Назви гір Гриняви та полонини Красною також утворені від сіл, у першому випадку – від назви великого села, з якого є виходи до багатьох вершин гірського району, а у другому – від назви села Красна, яке розміщене у підніжжі південно-східного кінця пасма. Добру просторову впізнаваність забезпечує і використання у назві оронімів відомих, популярних і здалеку добре помітних вершин. Такою, однозначно, є вершина Чивчин у Чивчинських горах чи Сивуля у Сивулянськко-Станімирських Горганах.

Однак така вершина як Лосова, що розміщена на відгалуженні хребта Максимець у межиріччі Білого Черемошу і Путили, абсолютно нічим не виділяється. Це заросла лісом вершина із залишками опор геодезичного знаку, яка нічим не привертає увагу ні місцевих мешканців, ні туристів. Вона тільки на декілька десятків метрів вища, ніж сусідні вершини. Очевидно її назва була використана для назви підрайону «гірська група Лосової» [7] тільки з огляду на те, що відмітка висот мала більшу величину, ніж у сусідніх, а запис був зроблений великими цифрами через наявність на ній геодезичного знаку. В іншому районуванні використана назва Заліська височина, яка утворена від точки з геодезичним знаком під назвою Залісся, що на правобережжі річки Тур'янка [6]. Він помітний тільки на карті відміткою 484,9 м, але зовсім не виражений на місцевості вкритій лісами, де пагорби мають висоти понад 490 м.

Вдало підібрана назва досить швидко приживається, як у колі науковців, так і любителів пізнавальних походів, краєзнавців. Так, органічною стала назва гір Яловичори, яка утворена від назви річки, що збирає свої води із схилів двох основних хребтів цього фізико-географічного району Полонинсько-Чорногірських Карпат [2, 3]. Район Яловичори дуже чітко асоціюється із просторовою прив'язкою і серед місцевих мешканців.

Щодо критерію протяжності та окреслення межі, то цю функцію добре виконує назва, яка утворена двома гідронімами річок, між якими розміщена територія таксономічної одиниці районування. Так, назва фізико-географічної підобласті Сянсько-Ріцька верхovina [2, 3], очевидно,

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

також стане з часом звичною об'єднуючою назвою для районів Стрийсько-Сянської та Воловецько-Міжгірської (хоч краще Жденівської) верховини та Верховинського вододільного хребта.

Беручи до уваги наведені аргументи, вважаємо за доцільне більш прискіпливо і відповідально підходити до формулювання власних назв таксономічних одиниць галузевого чи комплексного природничо-географічного районування у наукових дослідженнях. Адже, невдало підібрана назва інколи спричинена тим, що назви придумують дилетанти, які не мають професійної освіти та інколи навіть придумують якесь своє районування, яке популяризують в інтернет-ресурсах.

Основними критеріями слід вважати для топонімів природничо-географічного районування просторову впізнаваність території через використання у назві передусім природних об'єктів, що мають усталені назви, а також необхідність у назві фіксувати, при можливості, крайові межі, якими найчастіше служать долини річок. Річки також добре відтворюють простягання прилеглих височин. Вдала назва досить швидко приживається і серед мешканців краю, любителів мандрівок, що також важливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
2. Волощук М. Д., Гілецький Й. Р. Водно-ерозійні процеси у природних комплексах Українських Карпат: монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2022. 124 с.
3. Гілецький Й. Р., Тимофійчук Н. М. Фізико-географічне районування Українських Карпат для цілей пізнавального туризму. *Географія та туризм*. 2019. Вип. 53. С. 103–109.
4. Мельник А.В. Українські Карпати: екологічно-ландшафтознавче дослідження: монографія. Львів: Вид. Львів. ун-ту, 1999. 286 с.
5. Національний атлас України. К.: ДНВЦ «Картографія», 2007. 440 с.
6. Рудько Г. І., Кравчук Я. С. Інженерно-геоморфологічний аналіз Карпатського регіону України. Львів, 2002. 172 с.
7. Цись П. М. Геоморфологія УРСР: навч. посібн. Львів: Вид. Львів. ун-ту. 1962. 224 с.

* * *

УДК 556.537:551.435.13(477.85)

ЦИКЛІЧНІ ЗМІНИ ВОДНОСТІ РІКИ БІЛИЙ ЧЕРЕМОШ

Людмила Костенюк

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, Чернівці, Україна

Наукове дослідження присвячене вивченню циклічних змін водності р. Білий Черемош за період регулярних спостережень на посту в с. Яблуниця з 1958–2021 р.р. Вихідна інформація необхідна для реалізації цього завдання отримана в Чернівецькому обласному центрі гідрометеорології та Центральній геофізичній обсерваторії. На основі отриманих даних побудовано графік циклічних змін осереднених витрат води на р. Білий Черемош. Методика побудови графіків подвійного плинучого осереднення витрат води дозволяє розмежувати багатоводні та маловодні періоди в загальному циклі зміни витрат, протягом всього періоду спостережень та охарактеризувати їх. Додатково на графіки нанесена лінія норми стоку ($Q_{\text{сеп}}$), що дозволяє визначити переходи між багатоводними та маловодними фазами циклу.

Ключові слова: гідрологічний режим, циклічні зміни, динаміка водності, середньорічні витрати, норма стоку.

CYCLIC CHANGES IN WATER FLOW OF THE WHITE CHEREMOSH RIVER

Liudmyla Kosteniuk

Chernivtsi Yurii Fedkovych National University, Chernivtsi, Ukraine

The scientific study is devoted of cyclical changes in the water content of the White Cheremosh River during the period of regular observations at the post in the village. Yablunytsya from 1958 to 2021. Based on the